

**Emlékezés Vitkovics Mihályra (1778-1829), a Magyar Tudós Társaság
alapszabályzatának egyik kidolgozójára**
**Remembering Mihály Vitkovics (1778-1829), one of the drafters of the statute of the
Hungarian Learned Society**

Vitkovics Mihály jogász végzettségű író, költő, irodalomszervező és ügyvéd volt. Kiemelkedő képviselője volt nem csak a magyar, hanem a szerb irodalomnak is. Tevékeny szerepet játszott a Magyar Tudós Társaság alapszabályának kidolgozásában.

Vitkovics Mihály 1778. augusztus 25-én született Egerben. Családja ekkor már régi egri famíliának számított. Ősei (dédapja) Hercegovinából, a Trebinje környéki Mostačiból vándoroltak be és telepedtek le Egerben. Nagypja és édesapja is itt lett görögkeleti plébános. Édesapja, Vitkovics Péter Bécsben tanult, ahol barátja lett Dositej Obradovićnak (1739? -1811), a szerb felvilágosodás egyik legjelentősebb képviselőjének. A több nyelven is beszélő Vitkovics Péter bécsi tanulmányait követően hazatért Egerbe, ahol 28 éven át lelkészként tevékenykedett. Fia, Vitkovics Mihály Egerben született, édesanyja Glisics Mária volt. Tanulmányait 1791-ben Egerben kezdte el Horváth Özséb domonkos szerzetes grammatikai osztályában, akiről később azt írta, hogy tudós módon, atyaként tanította. Horváth Özséb Budára való távozása után 1794-1795-ben a cisztercita Schumann Teofil osztályába került. A szerb nemzetiségű és pravoszláv vallású Vitkovics Mihály magyarul írt verseket, amit tanára nem nézett jó szemmel, emiatt többször is megdorgálta. Ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy szülei a következő évre (1795-1796-ban) már Budára iratták be a retorikai osztályba, ahol Tóth Farkas tanítványaként Horváth Özsébhez hasonló szellemben tanulhatott és írhatott újra magyar nyelven verseket. A bölcséleti osztályokat 1796-1798 között Egerbe visszatérve már Pápay Sámuel (1770-1827) tanítványaként abszolválta. Pápay 1796–1799 ősze között az egri jogakadémia hallgatóinak is tartott irodalom előadásokat. Ezen előadások kéziratok anyagából állította össze és jelentette meg 1808-ban Veszprémben „*A magyar irodalom elmélete*” című könyvét, ami az első magyar nyelvű rendszerbe szedett irodalomtörténet. Vitkovics Mihály és a jogász végzettségű író és költő tanára között életre szóló barátság alakult ki. Pápay egyik kedvelt oktatási módszere a stílus nemeinek bemutatása céljából Kazinczy Ferenc műveiből való példák diktálása volt. Vitkovics Mihály Pápaytól tanulta azt is, hogy nehéz olyan írói témát találni, amit mások még nem írtak meg, ezért ha valaki nem tud eredetileg alkotni, külföldi szépírók műveit fordítsa inkább magyarra. Természetesen nem csak Kazinczy műveit ismerte meg, hanem a klasszikusokat (Vergiliust és Horatiust) is, és itt lett kedvence Csokonai költészete is. Gimnáziumi

tanulmányait tehát 1791-1798 között – az egy éves budai retorikai osztályt leszámítva - az egri gimnáziumban töltötte.

Gimnáziumi évei után jogi tanulmányokat folytatott, amelyeknek első évét 1798-1799-ben Budán végezte, majd a második évet (az 1799-1800-as tanévben) már az egri jogakadémián abszolválta. Egerben együtt volt joghallgató Abaffy Bertalannal, Szedliczky Imrével és Makó Pállal. 1800-ban ismerkedett meg ügyvéd főnöke, Dékány András háza közelében lakó egri lánnyal, Bernáth Lilivel, akibe szerelmes is lett. Az egri jogakadémia második évének elvégzése után ismét Pestre került. Joggyakorlatát a királyi táblán folytatta Kelemesi Melczer László mellett. Itt tett ügyvédi vizsgát (1803. június 13-án tette le ügyvédi esküjét), és fiatal ügyvédként működését is Pesten kezdte meg. Édesapja 1803. november 5-ét követően budai görögkeleti plébánosként szolgált, így Vitkovics szülei budai házában lakhatott. Ez idő alatt ismerkedett meg Verseghy Ferencel (1757-1822), akinek ajánlására a Majthényi-család jogi ügyeinek vitelével bízta meg. Ekkor került szoros barátságba Horvát Istvánnal (1784 -1846), akitől bátorítást kapott kezdő literátusi próbálkozásaihoz. Vitkovics hozzá intézte az 1804-1805-ös években írt, antik mintájú költeményeit. Költészetére ekkor Virág Benedek klasszicista stílusa gyakorolta a legnagyobb hatást. Korai verseit csak baráti körével ismertette meg. Első közzétett költeménye 1804-ben Pesten jelent meg „*Báró Orczi József halálára*” címmel. Az 1807. április 5-ére összehívott budai országgyűlésen Vásonkői ifj. gr. Zichy Ferenc küldötteként vett részt.

Vitkovics Pesten élettársa, Manáli-Popovics Teodóra Szerb utcai házában lakott 1812 júliusától haláláig. Házuk a magyar írók találkozási pontja volt. Leggyakrabban Szemere Pál és Horváth István fordult meg náluk, de gyakori vendég volt Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel, Döbrentei Gábor és Vörösmarty Mihály is. Irodalmi vitákat folytattak, közben egri borokat kóstoltak, s mivel Vitkovics szépen tudott énekelni, gyakran dalra is fakadtak. Szívesen énekelt népdalokat, akár saját szerzeményeit is, gyakran játszott a szerbeknél népszerű hangszeren, a guszlán (guszlica) is. Vitkovicsot, Horváthot és Szemerét nevezik Kazinczy pesti triásának is.

Jelentős műve *A költő regénye* című levélregény, amit főleg Kazinczy és Kármán József ihlettek. A kor levélregényeinek érzelmes ábrázolásában kordivatot követett Vitkovics. Művében Bernáth Lili iránt érzett első szerelmének történetét mesélte el. Regényének fő értéke az, hogy általa az olvasó betekintést nyerhet a kor társadalmi szokásaiba, a szüretelők szlovák és német énekeibe. Ebben a korai művében is megmutatkozott már az alkotói kettősség: megjelent benne a szabadon verselő népies költő és társasági mulattató, valamint a fegyelmezett és a formai kereteket tiszteletben tartó klasszicista poéta is.

Ő fordította szerb nyelvre Kármán József „*Fanni hagyományai*” című művét, ezzel utat nyitott a magyar irodalom külföldi terjesztéséhez. Vitkovics a szerb irodalomban főleg dalai által játszik fontos szerepet. A Csokonai- és Verseghy-versek szerbre való átdolgozásával a polgári líra dalformálási módszerét juttatta érvényre. Jelentős helyet foglalnak el életművében szerb nyelvű epigrammái, meséinek szerb variánsai. Emellett kiváló személyes kapcsolatokat ápolt Vuk Stefanović Karadžićtal (1787-1864), illetve ő segített megteremteni a kapcsolatot Kazinczy és a szerb irodalom „Virág Benedekje”, Lukijan Mušicki (177-1837) között.

Meséit 1817-ben adta ki két könyvre osztva, miután azokat Kazinczy jóváhagyta. Ebben a kötetben 75 lessingi mintájú állatmese szerepelt, amelyek rövidre fogott történetek részletező tanulságok nélkül. *A juh és a farkas* című mesét egy szerb népmeséből fordította, amelynek csattanóját közmondásként is idézik (- *Szenvedő! Hé szenvedő!!! Erre a szabadult visszabekegél:- Az voltam, de már kiszenvedtem.*).

Vitkovics Mihály jó tollú tanulmány szerző is volt. Esszéi közül három mindenképpen említést érdemel. *A szerbusi, vagyis a rác nyelvről és literatúrájáról* címűt a szabadságharcot megelőző korszak leghosszabb életű (1817-1841) vegyes tartalmú folyóiratában, a *Tudományos Gyűjtemény*ben közölte 1819-ben. A korban induló szerb nyelvújítási mozgalom időszaka ez, ezért értékes a rác nyelv fő sajátosságait bemutató írása. Jelentős körülmény az is, hogy a cikk tartalmazza illusztrációként a szerb Vuk Stefanović Karadžić népdalgyűjteményének egyik darabját (a *Hej leányka szelíd rózsácska* címűt) is, ami Vitkovics első közzétett szerb népdalfordításának is tekinthető. *A magyar könyvek terjesztéséről* című esszéjét szintén a *Tudományos Gyűjtemény*ben tette közzé. Ennek az 1821-ben megjelent írásának köszönhetően képet kaphatunk a 19. század első évtizedeinek magyar nyelvű irodalmának megszületéséről, és a magyar nyelvű művek terjesztésének nehézségeiről. Megállapította, hogy bár a magyar olvasók megvannak, a magyar nyelvű irodalmat vásárlók száma alacsony. A harmadik esszéje *Az ó-hitű magyar írókról* címmel jelent meg, melyben az előtte magyarul verselő alkotóknak az emlékét örökölte meg.

Vitkovics költői életművében meghatározó szerepet játszottak az epigrammák. Epigrammáinak elevenségével, elmésségével már kortársai elismerését is elnyerte, s néhány művével még mesterének, Kazinczynak a színvonalára fölé is emelkedett. Példaképeinek körében az antik horatiusi, martialis minták is megjelentek. Epigrammái között találhatók irodalmi vonatkozásúak, szatirikus hangneműek, erkölcsi tanítást hordozók, illetve az életvidámságot és a szerelmet dicsérők is. Közülük a *Czenczihez*, a *Féltés* és a *Féltékeny vég szava*, *A mai világ*, *Bécs és Moszkva* és a *Barraihoz* címűek tekinthetők különösen jól sikerültnek.

Vitkovics Mihály az 1820-as évek második felében tagja lett annak a nádor, palatinus által kinevezett 27 tagú bizottságnak, amelyet az 1827. évi 11. törvénycikk értelmében állítottak fel abból a célból, hogy a Magyar Tudós Társaság Alap-intézetének és rendszabályainak kidolgozását Teleki József gróf vezetésével elvégezze. A bizottság 1828. március 15-e és április 17-e között ülésezett Pesten. Széchenyi javaslata alapján az ülések jegyzőkönyvét magyarul vezették, az elkészült tervezetet latin és magyar nyelven is megfogalmazták. Széchenyinek az ülés jegyzőkönyveit tartalmazó naplója Vitkovics Mihályt pesti prókátorként és fiskálisként említette. Vitkovics Mihály a szinte naponként ülésező bizottság munkájában nagy szorgalommal vett részt, a 21 megtartott ülésről csak két alkalommal hiányzott (csak a március 29-ei XI. és az április 4-ei XVIII. ülésekről maradt távol). 1828. március 22-ei VIII. bizottsági ülésen Vitkovics Mihályt és Kisfaludy Sándort megbízták azzal a feladattal, hogy gyűjtsék össze, hogy az egyes országgyűléseken kik, milyen feltételekkel tettek pénzügyi felajánlást a Magyar Tudós Társaság számára úgy, hogy abból vonják le a magyar nyelv ápolására felajánlott összegeket. A pénzügyi felajánlások kérdésében Vitkovics és Kisfaludy 1828. március 28-ai X. bizottsági ülésen utasítást kértek a gróf Festetics László és a gróf Teleky familia pénzügyi felajánlásainak értelmezéséhez, mert azok - különösen a kamatok vonatkozásában - nem voltak egyértelműek. Az 1828. március 30-ai XIII. ülésre Kisfaludy és Vitkovics elkészítette a pénzügyi jelentést, amely a Magyar Tudós Társaság tőkepénzeinek és jövedelmeinek állapotát mutatta be. A bizottság megállapította, hogy a jövedelmek nem elégségesek ahhoz, hogy a tervezett rendes tagi létszám mellett mindenki javadalmazást kaphasson. Az 1828. április 17-én tartott utolsó XXI. ülésén véglegesítették a kidolgozott rendszabálytervezetet, amit Teleki adott át a nádornak.

Az igazgatótanács először 1830. november 17-én ült össze, amelynek keretében megválasztották az elnököt, a tisztségviselőket és a rendes tagokat, de ezt Vitkovics Mihály már nem érthette meg, mert 1829 novemberében elhalálozott. Halálára Vörösmarty Mihály 1829. szeptember-október hónapokban költeményt írt *Vitkovics Mihály emlékezete* címmel, melynek egyes részeit a korabeli cenzúra nem engedélyezte. A vers utolsó sora így hangzik: „*A haza, hívei közt, téged is emlegetend.*”.

Vitkovics Mihály főbb munkái

Halotti vers, melyet boldog emlékezetű báró Orczi József ő Nagyságának Karátson havának 14. napján 1804. eszt. Gyöngyösön történt halálára hazafiúi tisztelettel írt. Buda.; *Örömversek azon gyászos hír után, mely a nagyérdemű s főtiszt. Paintner Mihály rátóti prépost úrnak halálát hazudta, mikor a győri kerületben az oskoláknak királyi főigazgatójokká nevezetett.* Révai Miklós úrnak vigasztalásul írták három igaz tisztviselőji. Pest, 1805. (Horvát István és Ferentzi Jánossal.); *Magyar dal, mellyel a prédikátorok rendén levő nagy érdemű Horváth Eusebius urat, midőn Egerből eljötté után a budai főgymnasiumban tanítóvá választatott, hálaadásul megtisztelte volt tanítványa.* Buda, 1806.; *T. T. Senkvicz Kovachich Márton urhoz, midőn megboldogult hitvesének Hajóssy Johannának képét rézre metszette, tiszteletül írta.* Buda, 1806.; *Ad Hungaros veteri gentis more arma parantes Pestini.* 1809.; *Egy magyar nemes felkelőnek bútsú dala az ő mátkájátul. Május 1-sőjén.* Pest, 1809.; *Vitkovits Mihály meséji és versei.* Pest. 1817.; *Fő Tiszt. Fejér György prépost úrnak a győri tudománykerület főigazgatójának tiszteletére.* Bécs, 1818.; *Méltóságos Székhelyi Majláth György ő cs. k. Felségének az ítélőszékekben személyes helytartója sat. halálára.* Pest, 1821.; *T. Pilis Szántói Jurkovits Mátyás úrnak, Temes vármegye tábla birájának Pilis Szántón Julius 12. 1825. lett beiktatására.* Pest, 1825; *Mélt. Vajai Vay Ábrahám urhoz, midőn Borsod vármegyében április 26. 1825. első alispánná választatott, barátságos tiszteletből.* Pest, 1825.; *Méltgs Bárá Wenckheim urhoz, T. Arad vármegyei főispányi hivatalba június 27-ikén 1825. lett beiktatásakor hálaadó tiszteletül.* Pest, 1825.; *Vitkovits Mihály művei.* (Kiadja Szvorényi József). Budapest, 1879.

Felhasznált irodalom

BORI Imre: Vitkovics Mihály: A költő regénye. *Hungarológiai Közlemények* 10. évf. 33-34. sz., 1978, 187 -191.; CZINEGE Szilvia: Széchenyi István szerepe a Magyar Tudós Társaság alapításában és működésének első évtizedeiben. In: CZINEGE Szilvia: *"... a Tudós Társaság dolgában"* Válogatás Széchenyi István gróf levelezéséből. Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2024, 13-47.; FRIED István: A Vitkovics-jelenség. Problémák és utak a magyar klasszicizmusban. *Irodalomtörténet* 40/3, 1978, 639-658.; FRIED István: *A szerb irodalom útja Magyarországon 1780-1841.* Szeged, (kézirat), 1967.; LÖKÖS István: Vitkovics Mihály szerb-magyar kapcsolatairól. *Az Egri Pedagógiai Főiskola évkönyve* (6. köt.), 287-300.; SZVORÉNYI József: Vitkovics Mihály élete. *Figyelő* 7, 1879, 1-15.; RÁDITS

Dusán: *Vitkovics Mihály életrajza*. Ujvidék, Natosevics tanítói részvénytársaság könyvnyomdája, 1909.

Pókecz Kovács Attila

egyetemi tanár

NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszék, KRE ÁJK Római Jogi Tanszék

email: PokeczKA@uni-nke.hu; pokecz.kovacs.attila@kre.hu